

Yatırım stratejileri ve alüminyum sektörü

● Seydişehir Alüminyum Fabrikası'nın kurulması ve ülkede yarı alüminyum ürününün elde edilmeye başlaması belirli bir alüminyum sektörünün de oluşmasına imkan vermiştir.

● Nitekim Devlet İstatistik Enstitüsü'nden elde edilen verilere göre 25'in üzerinde işçi çalıştıran 48 işyeri özel teşebbüsce kurulmuş ve bu 48 işyerinde 6000'in üzerinde istihdam imkanı sağlamıştır.

Sanayileşmiş, kalkınmış ve kalkınmakta olan ülkelerin, kalkınma sürecinde geçirdikleri devrelere bakıldığında hemen hemen benzer özelliklere ve devrelere rastlamak mümkündür. Türkiye'de diğer kalkınmış ülkelerin geçirdiği devrelerdeki benzer özellikleri göstermiştir. Kalkınma yıllarında ülkelerin gelişmesinde kuşkusuz, tarihi ve kültürel özellikleri, coğrafi konumu tabii kaynakları ile kalkınma politikaları etkili unsurlar olmuştur. Ancak bunlardan en etken olanı ise, hiç şüphesiz kalkınma politikalarında izledikleri yatırım stratejileridir.

Kalkınma politikası olarak benimsenen modelleri her ne kadar bazı iksatçılar, spontane kalkınma (batı modeli), uyarılmış kalkınma (Japon modeli), zorlanmış kalkınma (SSCB modeli) ve demokratik kalkınma (gelişen ülkeler) olarak sınıflandırmakta iseler de, biz burada, ülkemizin cumhuriyet döneminde izlediği kalkınma stratejilerini liberal ve karma ekonomik sistem yapısı içinde teorik açıklamadan çok uygulama açısından ele alacağız.

Türkiye'nin kalkınmasında benimsenen kalkınma stratejilerini cumhuriyetle birlikte ele alacak olursak, belirli dönemlerde değişik stratejilerin benimsendiğini görürüz.

YATIRIM STRATEJİLERİ 1-1923-1945 DÖNEMİ

17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi, strateji tesbiti için atılan ilk adım olarak nitelendirilebilir. Kongrede alınan kararlar doğrultusunda iktisadi kalkınmada terbiyevi devletçilik politikası benimsenmiş ve devlet yatırımları desteğinde özel teşebbüsün devreye girmesi yolunda adımlar atılmıştır. Nitekim bu amaçlar doğrultusunda 1924 yılında İş Bankası, 1925 yılında da "Sanayi ve Maden Bankası" kurularak, devletin öncülük ederek kurmaya çalıştığı fabrikalarla özel sektörün de finansman ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde yeniden düzenlenen Teşviki Sanayi Kanunu ile özel teşebbüsü destekleyici kararlar alınmıştır.

KALKINMADA HEDEFLER

1923-1938 dönemi içinde uygulanan kalkınma

stratejisi şüphesiz aynı doğrultuda devam etmiştir. 1925-1933 arası strateji olarak devletçiliğin daha katı bir şekilde uygulandığı görülür. Bihare 1933-1938 arasında ise politikanın daha ılımlı olduğu ve bir dizi yeni önlemlerin alındığı görülmektedir. Bu dönemde özel teşebbüsün büyük sınırlı yatırımları gerçekleştirilecek kapasitede olmaması yüzünden önemli yatırımlarda devletin öncülük ettiği görül-

Doç. Dr. Selahattin Sarı

Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

bit edilmiştir. Halbuki 1985 yılında ülke talebi 100.000 tonun üzerinde gerçekleşmiş olup, 1989'da 150.000 ton olacağı 5. Beş Yıllık Kalkınma Pla-

uygulanan ekonomik politikanın kalkınmayı yavaşlatması, reel gelirlerdeki belirgin düşüşler, özel teşebbüs arasındaki hammadde dağıtımında meydana gelen adaletsizlikler, liberal bir politika savunan yeni bir partinin doğmasına sebep olmuş ve devletçiliğe karşı akımların ortaya çıktığı görülmüştür. Nitekim bu yüzden 1948 yılında İstanbul'da yeni bir iktisat kongresi organize edilmiştir. Mevcut hükümet Marshall yardımlarından da faydalanmayı düşünerek daha liberal bir politika izlemeye başlamıştır. 1947 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurularak yatırımlar yeniden teşvik edilmiştir. 1950-1960 dönemi,

ekonomik sistem olarak açıklığa kavuşturulduktan sonra, 1963 yılında planlı kalkınmanın benimsenmesi sebebiyle koordinasyon sağlamak ve planları düzenlemekle görevli olarak Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Hazırlanan beşer yıllık planlar doğrultusunda ekonomik politika takip edilmeye çalışılmaktadır.

Planlı dönemin başlamasıyla 1978 yılına kadar GSMH büyüme hızlarında hedeflere ulaşıldığı, 1978 yılında ise % 8 hedeflenmesine rağmen % 2.1'de kaldığı görülmektedir. Ancak IV.ncü plan döneminde hedeflerin zaman zaman aşıldığı görülür. Örneğin 1986'da % 5 olarak hedeflenmesine rağmen % 8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak yatırımlarda aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Ekteki tablo 1, tablo 2'den anlaşılacağı üzere sanayi sektöründe IV'ncü plan döneminde % 9.9 olarak hedeflenen büyümenin % 1.8'e kadar düştüğü görülmektedir.

Toplam yatırımlarda ise 1975 yılına kadar reel olarak artış gösterdiği, 1978-1982 yılları arasında iniş çıkışların olduğu 1982 yılından sonra ise yatırımların yeniden büyüme gösterdiği görülür.

1960 sonrası benimsenen strateji doğrultusunda yatırımlarda özel sektör teşvik edilmiştir. Hatta 1973 yılında özel sektörün toplam yatırımlar içindeki payı % 53'e kadar çıkmıştır. Ancak bu yıldan sonra devlet eliyle gerçekleştirilen yatırımlara ağırlık verildiği ve özel sektör payının 1982'de %

geçmemiz de mümkün değildir.

Alüminyum sektörü denildiğinde kuşkusuz ilk akla gelen Seydişehir Alüminyum Tesisleri olmaktadır. Bu dev tesisi her ne kadar Cumhuriyet döneminden 1970'li yılların ikinci yarısına kadar yapılan yatırımlarda, ihracat hadisesinin düşünülmemesi nedeniyle, yurt içi talebi karşılamaya yönelik olarak planlanmıştır da, yurt içinde de belirli bir sektör oluşturduğu muhakkaktır. Kamu sektörünün gerçekleştirdiği bu müessesede yılda 60.000 ton alüminyum ürünü planlanmış olup, bunun tevsii yatırımlarla 90.000 tona çıkartılacağı yetkililerce ifade edilmektedir. Bu tesisi yurt içi talebi yeterince karşılamaya da, yıllık 40 milyon \$ döviz tasarrufu sağlayacağı ilgili dökümanlarda yer almaktadır. Geçtiğimiz yıllarda çekilen döviz sıkıntılarını dikkate alacak olursak bu rakamın küçümsenemeyeceği ortadadır. Kaldı ki modern tesisi cüzi de olsa ihracat da, gerçekleştirmektedir. Seydişehir Alüminyum tesisleri 7000 insanımıza iş imkanı sağlamış ve bu insanımıza ayda yaklaşık iki milyar lira ödeme yapılmaktadır. Yapılan bu ödemeler kuşkusuz belirli yan sanayilerin doğmasına neden olacağı gibi, Seydişehir'de ticari hayatın da can damarını teşkil edecektir. Nitekim, Alper tuğla sanayi, Sebeltaş A.Ş ve Er maden gibi kuruluşların gerçekleşmesinde bu tesisimizin dışal etkenlerinin tesiri muhakkaktır.

Seydişehir Alüminyum fabrikasının kurulması ve ülkede yarı alüminyum ürününün elde edilmeye başlaması bir alüminyum sektörünün de oluşmasına imkan vermiştir. Nitekim, D.İ. Enstitüsü'nden elde edilen verilere göre 25'in üzerinde işçi çalıştıran 48 işyeri özel teşebbüsce kurulmuş ve bu 48 işyerinde 6000'in üzerinde istihdam imkanı meydana getirilmiştir. Özel kesimin gerçekleştirdiği alüminyum tesislerinde çalışanlara tabloda da görüleceği üzere yılda 8.5 milyarın üzerinde ödeme yapılmaktadır. Bu rakam dahi 1969'da temeli atılıp 1973'de üretime geçen bu tesisimizin ülke ekonomisine katkısını ortaya koymaya yeterlidir. Ancak, Seydişehir Alüminyum tesislerinde gerekli ilaveleri sağlayarak, üretim artışının sağlanması, hiç değilse yurt içi talebe cevap verecek duruma getirilmesinde de zaruret olduğu bir gerçektir.

Alüminyum Tesisleri dendiğinde kuşkusuz ilk akla gelen Seydişehir Alüminyum tesisleri olmaktadır. Bu dev tesisi her ne kadar Cumhuriyet döneminden 1970'li yılların ikinci yarısına kadar yapılan yatırımlarda, ihracat hadisesinin düşünülmemesi sebebiyle yurt içi talebi karşılamaya yönelik olarak planlanmıştır da, yurt içinde de belirli bir sektör oluşturduğu muhakkaktır.

Seydişehir Alüminyum tesisleri 7000 insanımıza iş imkanı sağlamıştır. Bu insanlarımızı ayda yaklaşık iki milyar lira ödeme yapılmaktadır. Yapılan bu ödemeler şüphesiz belirli yan sanayilerin doğmasına sebep olacağı gibi Seydişehir'de ticari hayatın da can damarını teşkil edecektir.

mektedir. Devlet, özellikle kimya, demir-çelik ve mensucat sektörlerinde de yatırımlarda öncülük etmiştir. Nitekim Sümerbank, Etibank gibi halen günümüzde dahi Türk ekonomisinin temel taşlarını oluşturan dev tesislerin kuruluşları bu dönemlerde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, bugünkü uygulanan plan dönemlerinin başlangıcını teşkil ettiğini söyleyebileceğimiz, birinci beş yıllık sanayi planı hazırlanmıştır. Hedefler tesbit edilmiştir. Zaten kalkınma stratejisi de, kalkınmada ön hedeflerin tesbiti ve hedeflere varılmada alınan önlemlerin bütünüdür. Nitekim 1930'lı yıllarda strateji tesbiti ile planlar yapılmıştır. Ancak Rusya'dan davet edilen bir uzmanlar heyetine hazırlanan beş yıllık sanayi planında, sadece ülke ihtiyaçları gözönüne alınmıştır. Yeni yapılacak yatırımlarda ihracat konusu hiç düşünülmemiştir. İlginçtir ki, yıllar sonra Seydişehir'de kurulmuş olan Alüminyum tesislerinde de yine Rus uzman, teknoloji ve kredisinden faydalanmış ve dev bir tesis ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu tesisin kuruluşunda da ihracatın gözönüne alındığını söylemek pek mümkün değildir. Çünkü eldeki bilgilere göre, bu modern tesiste yıllık alüminyum üretim kapasitesi 60.000 ton olarak tes-

nin'de öngörülmüştür. Kısaca ülkemizin yarı alüminyum ürünü üreten tek tesisi yurt içi talebi dahi karşılayacak durumda değildir.

Birinci dönemin son çeyreğinde, yani 1938-1945 arasında ise, savaşın getirmiş olduğu sıkıntılardan da etkisiyle devlet müdahalesinin daha bariz bir hal aldığı görülmektedir. Nitekim 1942'de yeniden düzenlenen

devletin sanayi kuruluşlarını özel sektöre devretmeyi ve kalkınmayı özel sektör öncülüğünde en kısa zamanda gerçekleştirmeyi düşündüğü dönem olarak görülmüştür. Hızlı kalkınma için yatırımların bu dönemde önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Nitekim bu dönemde kamu yatırımları 1948'deki 348 milyondan aynı yıl birim fiyatlarıyla 1953'te 977 mil-

1950-1960 dönemi, devletin sanayi kuruluşlarını özel sektöre devretmeyi ve kalkınmayı özel sektör öncülüğünde en kısa zamanda gerçekleştirmeyi düşündüğü dönem olarak görülmüştür. Hızlı kalkınma için yatırımların bu dönemde önemli ölçüde arttığı görülmektedir.

1973'te üretime geçen bu tesisimizin ülke ekonomisine katkısı şüphesiz ki büyüktür. Ancak, Seydişehir Alüminyum tesislerinde gerekli ek tesisler yapılarak, üretim artışının sağlanması, hiç değilse yurt içi ihtiyaç cevap verecek duruma getirilmesinde zaruret olduğu bir gerçektir.

Milli Koruma Kanunu, yapılacak sanayi yatırımlarını izne bağladığı gibi nelerin üretilene de tesbit etme yönüne gitmiştir. Dolayısıyla kalkınmada da belirgin bir yavaşlama olduğu görülmüştür. Nitekim 1939 yılına kadar teşviki sanayi kanunundan yararlanan özel müesseseler sayısının 1442'ye kadar çıkarmışken 1939'da 1035'e düşmesi bu durumu vurgulamaktadır.

DEVLET YATIRIMLARI II-1945-1960 DÖNEMİ 1938-1945 yılları arası

yon TL.ye özel yatırımlar ise, 500 milyondan 1.227 milyon TL.ye ulaşmıştır. Ancak bu 10 yıllık dönemde de liberal bir politika benimsenmemesine rağmen devletçiliğin hükümlerinde yukarıda belirtildiği üzere kamu yatırımlarındaki artışın büyüklüğünden rahatlıkla anlaşılabilir.

PLANLI DÖNEMLER III-1960 SONRASI

1960 sonrası, ilk etapta planlı dönemlerin başlamasıyla dikkati çeker. Bilindiği gibi yapılan hukuki değişikliklerle ekonomik sistem, karma

38.9'a kadar düştüğü görülür. İşte Seydişehir Alüminyum tesislerinin kuruluşu da yatırımların artış gösterdiği yetmişli yılların ikinci yarısına rastlamaktadır.

ALÜMİNYUM SEKTÖRÜ

Burada alüminyum sektörü ile ilgili teknik konulara girmeyeceğiz. Ancak Seydişehir'de kalkınma gücü münasebetiyle bulunmamızdan dolayı bu şirin ilçemizde gerçekleştirilen ülkenin tek entegre alüminyum tesisi ve ülke ekonomisine katkısına değinmeden